

Spółeczno-gospodarcze skutki starzenia się społeczeństwa

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Źródło: dostępny w internecie: <https://pixabay.com/pl/photos/senior-emerytury-morza-stary-5125979/>, domena publiczna.

Jeszcze 200 lat temu Polacy średnio dożywali ok. 40. roku życia. W dzisiejszych czasach, dzięki postępującej wiedzy z zakresu medycyny, żyją średnio 80 lat. Zauważyć można też rosnący udział osób starszych w społeczeństwach wysoko rozwiniętych. Jakie są konsekwencje takiego zjawiska? Jak przybywanie osób starszych wpływa na gospodarkę i społeczeństwo? Więcej na ten temat dowiesz się z niniejszej lekcji.

Twoje cele

- Opiszysz termin starzenia się społeczeństwa.
- Zrozumiesz wielowymiarowy charakter starzenia się społeczeństwa.
- Rozróżnisz przyczyny i konsekwencje procesu starzenia się ludności.
- Wyjaśnisz, w jaki sposób można ograniczyć negatywne konsekwencje zjawiska starzenia się społeczeństwa.

Przeczytaj

W największym skrócie starzenie się społeczeństwa oznacza wzrost udziału osób starszych w społeczeństwie. Należy zadać sobie pytanie, kim są osoby starsze. Klasycznie pod tym terminem należy rozumieć osoby w wieku poprodukcyjnym, czyli kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyzn w wieku przynajmniej 65 lat.

Czym wyrażamy zmiany struktury demograficznej?

- współczynnikiem przyrostu naturalnego,
- długością trwania życia,
- strukturą wieku ludności.

Co jest powodem rosnącego udziału osób w takim wieku w całkowitej liczbie ludności kraju?

Proces starzenia się społeczeństwa ma trzy główne przyczyny.

Przyczyna I: spadek płodności i ubytek naturalny.

Przyczyna II: emigracja przewyższająca imigrację ludności (ujemne saldo migracji zewnętrznych), wyjazd przede wszystkim osób młodych – w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym.

Przyczyna III: dłuższe trwanie życia.

Konsekwencje gospodarcze i ekonomiczne starzenia się społeczeństwa

- Przy rosnącym odsetku osób najstarszych (wiek poprodukcyjny) i często zmniejszającym się odsetku osób w wieku produkcyjnym dochodzi do **wzrostu obciążenia ekonomicznego ludności**. Oznacza to, że malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym pracuje na ciągle rosnącą grupę osób pozostających poza rynkiem pracy ze względu na wiek (wiek poprodukcyjny i przedprodukcyjny). Ma to związek z koniecznością wypłacania świadczeń na rzecz osób najstarszych (renty i emerytury). Rosnące dysproporcje pomiędzy liczebnościami tych dwóch grup powodują dalszy wzrost obciążeń ekonomicznych w państwie i konieczność podejmowania przez władze określonych działań. Jednym z przykładów może być podnoszenie wieku emerytalnego, przez co przesuwa się granica zaliczenia osób do grupy w wieku

poprodukcyjnym, a co za tym idzie – zmienia się proporcja wielkości dwóch grup oraz zmniejsza się presja ekonomiczna.

- **Konkurencja o zasoby publiczne, w tym finanse** – w sytuacji rosnącej liczby osób starszych w społeczeństwie istnieje konieczność zwiększenia nakładów na opiekę zdrowotną i usługi opiekuńcze, które istotne są również dla pozostałych grup wiekowych. Powstaje więc zjawisko konkurowania o zasoby finansowe państwa i konieczność prowadzenia racjonalnej polityki w tym zakresie.
- **Dostosowanie opieki zdrowotnej (i usług opiekuńczych) do potrzeb osób starszych** – zwiększająca się liczba osób starszych w społeczeństwie powoduje potrzebę dostosowania usług zdrowotnych w zakresie zwiększenia liczby lekarzy specjalistów w zakresie chorób osób starszych (geriatria), tak aby zwiększyć dostępność tych usług – rosnące zapotrzebowanie powoduje konieczność zwiększenia podaży określonych usług. Poza opieką zdrowotną (lekarze pierwszego kontaktu, lekarze specjaliści, opieka szpitalna) istnieje konieczność rozwijania oferty usług opiekuńczych (domów opieki, hospicjów, domów spokojnej starości), co wynika z faktu, że osoby najstarsze również w większym stopniu niż młodsze żyją samotnie, nie mając nikogo, kto może się nimi zaopiekować, jak również częściej chorują lub są niepełnosprawne.
- **Zmiany w systemie edukacji, kształcenie dodatkowe, kształcenie lekarzy geriatrów** – zmiany te są wielopłaszczyznowe. Po pierwsze ze względu na zmniejszający się odsetek osób najmłodszych (uczniów) zachodzą zmiany w strukturze szkół (liczba i wielkość placówek edukacyjnych, zamykanie szkół). Po drugie z uwagi na rosnącą liczbę osób w wieku poprodukcyjnym i zmiany na rynku pracy, konieczne jest podnoszenie kwalifikacji osób starszych, które mogą jeszcze pozostać na rynku pracy. Często ich kwalifikacje nie pokrywają się z zapotrzebowaniami rynku pracy, dlatego kluczowe jest rozwijanie szkół dla dorosłych, czyli tzw. systemu kształcenia dodatkowego czy kształcenia przez całe życie. Po trzecie rośnie też zapotrzebowanie na lekarzy geriatrów, dlatego uczelnie medyczne muszą również dostosowywać programy kształcenia do nowych potrzeb rynku.
- **Niedobór siły roboczej, zmiany na rynku pracy** – proces starzenia się społeczeństwa to oczywiście wzrost odsetka osób niepracujących (otrzymujących emeryturę lub rentę), ale także zmniejszenie się odsetka osób w wieku produkcyjnym (czyli pracujących). Oznacza to problemy na rynku pracy, w niektórych zawodach może występować niedobór siły roboczej, a pracodawcy zaczynają widzieć potrzebę dostosowania oferowanych miejsc pracy do potrzeb i możliwości osób starszych, które mimo wieku deklarują chęć do pracy.
- **Zmiana wzorów konsumpcji, w tym zmiana statusu ekonomicznego** – osoby starsze, które już nie pracują, pobierają świadczenia w postaci rent i emerytur, co najczęściej oznacza niższe miesięczne przychody niż w okresie aktywności zawodowej, a to powoduje ograniczenie konsumpcji niektórych dóbr. Z drugiej zaś strony osoby starsze mogą być mniej aktywne, w tym także ze względu na stan zdrowia czy samotność, co zmniejsza częstość bądź wręcz eliminuje korzystanie z niektórych dóbr i usług (np. rozrywkowych). Zmiany zachodzące w [strukturze wieku](#) powodują z jednej strony

zmniejszenie zapotrzebowania na niektóre dobra i usługi, z drugiej wymagają dostosowania istniejących do nowych potrzeb, czego przykładem może być rynek turystyczny. Inną konsekwencją starzenia się społeczeństwa jest wzrost liczby aptek.

Konsekwencje przestrzenne starzenia się społeczeństwa

- **Dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób starszych** – z uwagi na stan zdrowia osób w wieku poprodukcyjnym oraz naturalnie zmniejszającą się zdolność percepcji i mniejszą mobilność, istnieje konieczność wprowadzania określonych zmian w przestrzeni, które mają na celu umożliwienie osobom starszym korzystanie z niej i – tym samym – ograniczenie zjawiska wykluczenia. Opisywana dostępność może być rozumiana bezpośrednio poprzez zwiększenie mobilności za sprawą dostosowania transportu publicznego (niskopodłogowy tabor, gęstsza sieć przystanków). Dostosowanie przestrzeni może także oznaczać przebudowę skrzyżowań tam, gdzie nie ma naziemnych przejść dla pieszych. Zmiany mogą także dotyczyć komunikatów w miejscach publicznych (większa czcionka, lepsza widoczność). Coraz częściej wskazuje się też na konieczność zmian w organizacji sklepów, zwiększenie rozmiarów etykiet itp. Zmiany dotyczą też rynku mieszkaniowego. Obecnie w nowo powstających inwestycjach mieszkaniowych oferuje się specjalnie przystosowane do osób starszych mieszkania zlokalizowane w częściach parterowych bloków.

Konsekwencje polityczne starzenia się społeczeństwa

- **Konieczność podjęcia działań hamujących proces starzenia się społeczeństwa** – starzeniu się społeczeństwa towarzyszy malejący odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym, w tym najmłodszych dzieci. W celu zatrzymania negatywnych zjawisk władze państw podejmują działania mające na celu odwrócenie negatywnych tendencji i zwiększenie liczby urodzeń. Rozwiązania te mogą obejmować różnego rodzaju wsparcie dla młodych rodziców – zasiłki, zabezpieczenie zatrudnienia, urlopy macierzyńskie i wychowawcze.
- **Zmiany w programach partii politycznych** – zmiany w strukturze demograficznej kraju powodują, że partie polityczne w swoich programach muszą uwzględniać zmieniające się potrzeby społeczne, a także godzić ze sobą interesy różnych grup.

Konsekwencje społeczne starzenia się społeczeństwa

Wyżej opisane konsekwencje gospodarcze (i ekonomiczne), ale także te przestrzenne i polityczne powodują również pewne zmiany społeczne. Przede wszystkim zmienia się postrzeganie osób starszych. Z jednej strony większy udział takich osób w społeczeństwie powoduje, że osoby te są bardziej „widoczne”, a inni mogą realnie zetknąć się z problemami takich ludzi. Zwiększa to także świadomość społeczną i uwrażliwia społeczność na potrzeby tych, którzy znajdują się w wieku poprodukcyjnym. Z drugiej zaś strony może także dojść do wykluczenia społecznego osób starszych, pomijania ich w życiu społecznym, postrzegania ich przez pryzmat wieku czy uznawania za ludzi niemogących w pełni uczestniczyć w życiu społecznym. Jest to błędny sposób myślenia. Osoby starsze mogą być źródłem wiedzy i doświadczenia. Dlatego też w ostatnich latach często powstają inicjatywy skierowane nie tylko do nich, ale też do innych grup, co ma na celu integrację społeczności i pokazanie wartości, jakie wnoszą do społeczeństwa ludzie starsi. Innym rodzajem wykluczenia może być np. wykluczenie cyfrowe (nieumiejętność korzystania z nowych technologii – komputerów czy Internetu) lub ze względu na wiek (brak możliwości wcześniejszego uzyskania odpowiednich umiejętności). Dlatego dla osób starszych organizowane są specjalne kursy zapobiegające wykluczeniu cyfrowemu (nauka obsługi komputera itp).

Polecenie 1

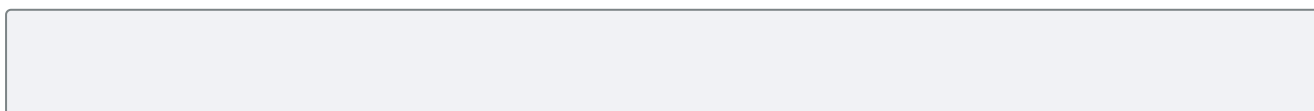
Na podstawie tabeli sformułuj trzy wnioski dotyczące procesu starzenia się społeczeństwa na świecie.

Region	Populacja w wieku 65 lat i więcej				Populacja w wieku 80 lat i więcej			
	1950	2000	2025	2050	1950	2000	2025	2050
Afryka	3,2	3,4	3,9	5,9	0,3	0,4	0,5	0,9
Ameryka Południowa i Środkowa	3,6	5,6	10,3	19,5	0,4	1,0	2,2	5,7
Ameryka Północna	8,2	12,3	19,1	22,7	1,1	3,2	4,5	8,6
Australia i Oceania	7,4	9,8	14,2	18,2	1,0	2,2	3,5	6,4
Azja	4,1	5,7	10,1	18,2	0,4	0,8	1,8	4,9
Europa	8,2	14,7	21,1	27,6	1,0	2,9	5,5	10,1

Region	Populacja w wieku 65 lat i więcej				Populacja w wieku 80 lat i więcej			
Świat	5,1	6,8	10,4	16,0	0,6	1,2	2,0	4,5

Tabela 1: Udział populacji w wieku powyżej 65 i 80 lat w całkowitej ludności regionów na świecie

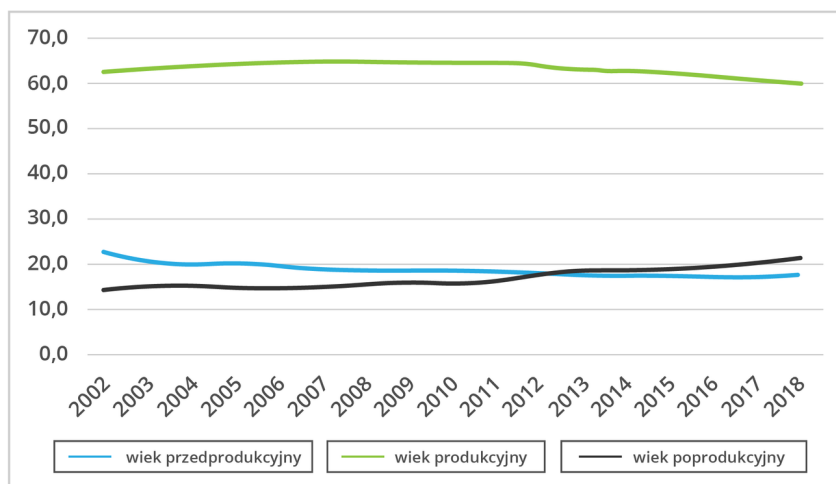
Źródło: Baranowska A., *Starzenie się społeczeństwa europejskiego jako wyzwanie XXI wieku. Casus Polski*, „Opuscula Sociologica” 2017, nr 4, [22] 2017 ISSN 2299-9000.

Polecenie 2

Na podstawie wykresu 1. i 2. sformułuj wnioski dotyczące struktury wiekowej ludności Polski oraz długości trwania życia. Określ, od którego roku widoczne są składowe procesy starzenia się społeczeństwa.

Struktura wiekowa ludności w latach 2002–2018

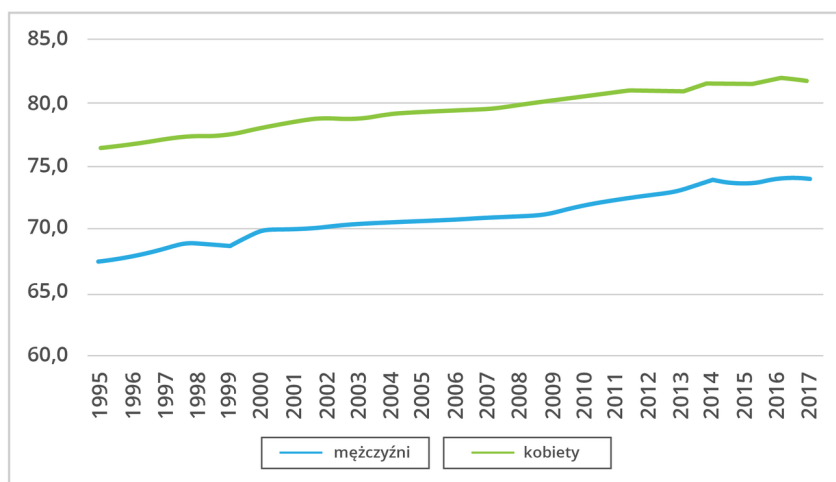

Struktura wiekowa ludności Polski w latach 2002-2018

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Opracowano na podstawie danych z BDL GUS.

Długość trwania życia w 2017 roku w Polsce wg płci

Długość trwania życia w 2017 roku w Polsce wg płci

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Opracowano na podstawie danych z BDL GUS.

Polecenie 3

Dowiedz się, jakie w twojej dzielnicy lub miejscowości powstają inicjatywy skierowane do osób starszych.

Słownik

długość trwania życia

to obliczona na podstawie liczby ludności i danych dotyczących ruchu naturalnego przewidywana długość życia osób w danym wieku; najczęściej podaje się przewidywaną długość życia osób urodzonych w danym roku, w ten sposób można odpowiedzieć na pytanie, ile przeciętnie lat będzie żył człowiek urodzony np. w 2017 roku; w statystykach można również znaleźć odpowiedź na pytanie, ile przeciętnie jeszcze lat będzie żył człowiek, który w danym roku miał np. 50 lat

struktura wieku ludności

struktura ukazująca udział poszczególnych grup wiekowych w całkowitej liczbie ludności danej jednostki – kraju, województwa, gminy

współczynnik przyrostu naturalnego

jedna z miar charakteryzujących ruch naturalny ludności; współczynnik jest różnicą między liczbą urodzeń i liczbą zgonów odniesioną do 1000 ludności (wyrażona w promilach)

Audiobook

Polecenie 1

Co oznacza singularyzacja i feminizacja społeczeństwa?

Polecenie 2

Jakie jest znaczenie singularyzacja i feminizacji w kontekście wyjaśnienia procesu starzenia się społeczeństwa.

Proces starzenia się społeczeństwa jest zjawiskiem złożonym. Aby w pełni zrozumieć ten proces, a także żeby móc zaproponować skuteczne działania niwelujące negatywne skutki starzenia się, należy wziąć pod uwagę wskaźnik feminizacji, a także model rodziny osób starszych. O tych zjawiska dowiesz się za chwilę. Tekst pochodzi z artykułu Moniki Adamczyk pod tytułem „Proces starzenia się społeczeństwa polskiego wyzwaniem dla zrównoważonego rozwoju”.

„Inną cechą charakterystyczną procesu starzenia się polskiego społeczeństwa jest singularyzacja i feminizacja starości. Konsekwencją demograficznego starzenia się społeczeństwa polskiego jest coraz częstsze samotne zamieszkiwanie osób starszych. Jak przewidują prognozy GUS, ten stan będzie się w przyszłości utrzymywał. Koniecznością staje się zatem, z jednej strony, przygotowanie systemu opieki nad samotnymi osobami starszymi, a z drugiej strony, podniesienie poziomu szeroko rozumianej aktywności nie tylko osób powyżej sześćdziesiątego piątego roku życia, ale również tych w wieku niemobilnym. Takie przygotowanie populacji dorosłych Polaków pozwoli na efektywniejsze i pełniejsze wykorzystanie potencjału, jakim dysponują te grupy wiekowe. Według prognoz GUS w 2030 roku ogółem 53,3% gospodarstw jednoosobowych będzie prowadzonych przez osoby w wieku co najmniej 65 lat, w tym 17,3% przez osoby w wieku 80 lat i więcej. Oznacza to, że samotnie w swoich gospodarstwach domowych pozostawać będzie odpowiednio: 2 740 tysięcy osób w wieku 65 i więcej lat, w tym 887 tysięcy osób w wieku 80 lat i więcej.

Znacznie częściej w gospodarstwach jednoosobowych pozostają kobiety, co jest kolejną cechą specyfiki polskiego starzenia się. Osoby starsze pozostają najczęściej w

związkach małżeńskich lub są owdowiałe. Na skutek wyższej umieralności mężczyzn istnieje w tej grupie wieku ludności zróżnicowanie zbiorowości kobiet i mężczyzn pod względem ich struktury według stanu cywilnego. Ponad $\frac{3}{4}$ populacji mężczyzn w wieku 65 lat i więcej żyje w związkach małżeńskich, podczas gdy kobiety w tej grupie wieku są najczęściej wdowami (58%). Odsetek osób owdowiałych jest wśród kobiet 3,5 raza wyższy niż w porównywalnej zbiorowości mężczyzn (w której wynosi on niewiele ponad 16%), natomiast kobiety zamężne w tym wieku stanowią 34%. W miarę przechodzenia do starszych roczników wieku wskazana dysproporcja nasila się, na przykład w grupie osób liczących 80 lat i więcej żonaci mężczyźni stanowią jeszcze 62%, a kobiety-wdowy już 80% populacji. Zatem starość dla mężczyzn w większości oznacza życie z drugą osobą, a dla kobiet – najczęściej samotność.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Przeanalizuj dane z tabeli i zaznacz prawidłowy wniosek.

Udział populacji w wieku powyżej 65 i 80 lat w całkowitej ludności regionów na świecie.

Źródło: Baranowska A., *Starzenie się społeczeństwa europejskiego jako wyzwanie XXI wieku. Casus Polski*, „Opuscula Sociologica” 2017, nr 4, [22] 2017 ISSN 2299-9000.

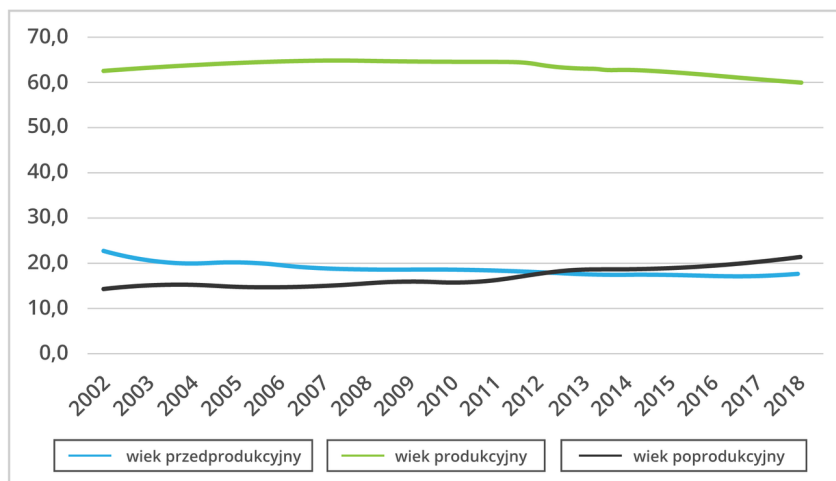
Region	Populacja w wieku 65 lat i więcej				Populacja w wieku 80 lat i więcej				
	1950	2000	2025	2050	1950	2000	2025	2050	
Afryka		3,2	3,4	3,9	5,9	0,3	0,4	0,5	0,9
Ameryka Południowa i Środkowa		3,6	5,6	10,3	19,5	0,4	1,0	2,2	5,7
Ameryka Północna		8,2	12,3	19,1	22,7	1,1	3,2	4,5	8,6
Australia i Oceania		7,4	9,8	14,2	18,2	1,0	2,2	3,5	6,4
Azja		4,1	5,7	10,1	18,2	0,4	0,8	1,8	4,9
Europa		8,2	14,7	21,1	27,6	1,0	2,9	5,5	10,1
Świat		5,1	6,8	10,4	16,0	0,6	1,2	2,0	4,5

Ćwiczenie 4

Przeanalizuj wykresy i zaznacz prawidłowy wniosek.

Struktura ludności w Polsce w latach 2002–2018

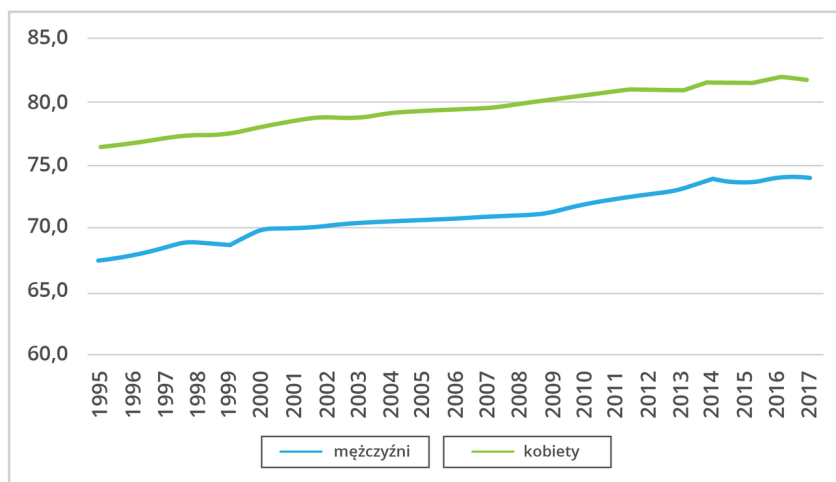

Struktura wiekowa ludności Polski w latach 2002–2018

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o.,

Opracowano na podstawie danych z BDL GUS, licencja: CC BY-SA 3.0.

Długość trwania życia w 2017 roku w Polsce wg płci

Długość trwania życia w 2017 roku w Polsce wg płci

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o.

Opracowano na podstawie danych z BDL GUS, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 5

Wymień i opisz dwie ekonomiczne konsekwencje procesu starzenia się społeczeństwa.

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Opisz, jakie według Ciebie działania należy podjąć w Polsce, aby zahamować negatywne skutki starzenia się społeczeństwa.

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autora: Magdalena Fuhrmann

Przedmiot: geografia

Temat lekcji: Społeczno-gospodarcze skutki starzenia się ludności

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy, klasa III

PODSTAWA PROGRAMOWA

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza geograficzna

- 1) Poznawanie terminologii geograficznej.
- 2) Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznej.
- 3) Poznanie zróżnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych, ich uwarunkowań i konsekwencji.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce

- 1) Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.
- 3) Formułowanie twierdzeń o podstawowych prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska geograficznego.
- 5) Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce o w różnych regionach świata.
- 7) Krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.
- 8) Wykonywanie obliczeń matematycznych z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej w celu wnioskowania o zjawiskach i procesach geograficznych.

9) Rozwijanie umiejętności komunikowania się i podejmowania konstruktywnej współpracy w grupie.

III. Kształtowanie postaw

1) Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.

2) Docenianie znaczenia wiedzy geograficznej w poznawaniu i kształtowaniu przestrzeni geograficznej.

3) Dostrzeganie aplikacyjnego charakteru geografii.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

XV. Społeczeństwo i gospodarka Polski: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzne, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju, rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna. Uczeń:

3) analizuje, na podstawie źródeł informacji geograficznej, zmiany liczby ludności, przyrostu naturalnego i rzeczywistego ludności Polski oraz prognozuje skutki współczesnych przemian demograficznych w Polsce dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

Kształtowane kompetencje kluczowe

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne

Uczeń:

- poznaje proces starzenia się ludności,
- rozumie konsekwencje procesu starzenia się ludności dla społeczeństwa i gospodarki,
- podaje przykłady działań ograniczające negatywne konsekwencje procesu starzenia się ludności.

Strategie nauczania: asocjacyjna

Metody i techniki nauczania: blended learning, IBSE

Forma zajęć: praca w grupach

Środki dydaktyczne: e-materiał, komputer, projektor multimedialny, zeszyt

Materiały pomocnicze

- Okólski M., *Demografia: podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Przedstawienie celów lekcji.

Faza realizacyjna

- Uczniowie zapoznają się z e-materiałem.
- Nauczyciel w formie ustnej weryfikuje zrozumienie materiału przez uczniów.
- Każdy uczeń indywidualnie w zeszycie przygotowuje odpowiedź na pytanie: Jakie są przyczyny procesu starzenia się społeczeństwa?
- Nauczyciel sprawdza na forum klasy poprawność wykonania polecenia. Uczniowie weryfikują swoje notatki w zeszytach i nanoszą ewentualne poprawki.
- Nauczyciel dzieli uczniów na grupy, które zapoznają się z audiobookiem i wykonują polecenia.
- Uczniowie prezentują wyniki swojej pracy.
- Nauczyciel ustnie weryfikuje zrozumienie materiału omówionego na lekcji.
- Uczniowie przystępują do wykonania ćwiczeń w e-materiale.

Faza podsumowująca

- Przypomnienie celów lekcji.
- Podsumowanie wiedzy zaprezentowanej na lekcji.
- Utrwalenie najważniejszych pojęć, szczególnie tych, które sprawiały uczniom największe problemy podczas zajęć.
- Ocena pracy uczniów podczas lekcji.

Praca domowa

- Przygotowanie pracy pisemnej na temat działań mających na celu poprawę jakości życia, które skierowane są do osób starszych na terenie miejscowości zamieszkania ucznia lub w innej jednostce (do ustalenia z nauczycielem).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium

Audiobook zawarty w e-materiale może być wykorzystany podczas powtórzenia materiału całego działu „Społeczeństwo i gospodarka Polski”, a także przy omawianiu zagadnień demograficznych (nie tylko w odniesieniu dla Polski)